

שיעורים בכללי התלמוד

שיעור 6 – משנה, ברייתא, תוספתא

1. הליכות עולם (ש"א פ"א)

והיו דברי רבי במשנה מעטי הכמות ורבי האיכות וקוצר מילין מבלי אריכות אין בו מלה לבטלה ולא ענין ללא ענין ולא דבר ללא דבר והיה הכל מבואר לו לרוחב שכלו, אך לבאים אחריו עמקו דבריו מי ירד לסוף דעתו ומי יבא עד תכונתו. לפיכך ראה אחד מתלמידיו לחבר ספר לגלות ולמלאת דברי רבו ולבאר אותיותיו אלה בקרבן, והיא התוספתא. ועניינה תוספת על המשנה וגלוי טעמה. וכן חברו ר' חייא ור' אושעיא ברייתות אשר מדברי רבם נשמטות, והוא שמם ברייתא חוץ ממדרשו של רבינו הקדוש.

2. רמב"ם הקדמה לפירוש המשנה

ועשה דבריו בה כלומר במשנה דברים קצרים הכוללים ענינים רבים, והיתה ברורה אצלו מרוב חדות שכלו ורוחב בינתו, אבל מי שלמטה ממנו הנה היא קשה עליו, לפי שחכמים הראשונים לא היו מחברים אלא בשביל עצמם. לפיכך ראה אחד מתלמידיו והוא ר' חייא לחבר ספר ללכת בו בעקבות רבו, לבאר בו מה שאינו ברור בדברי הרב, והיא התוספתא. ונתכוון בה לבאר המשנה ולהוסיף ענינים שאמנם אפשר ללמד מן המשנה אבל אחרי יגיעה, וחדשם כדי ללמדנו איך ללמוד ולחדש מן המשנה. וכך עשה גם ר' אושעיא. וגם רב חבר בריתא והיא ספרא וספרי. ורבים זולתם כמו שאומרים כי אתא ר' פלוני אתא ואיתי מתניתא בידיה, אבל אין בכל הבריתות הללו כמתק לשון המשנה ולא כסדר עניניה וקיצור לשונה, ולפיכך נעשית היא העיקר כלומר המשנה, וכל אותם החבורים טפלים לה, והיא החשובה בעיני הכלל, ובהשוואה לאותם החבורים ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופלגשים ויהללוה.

3. רש"י

* **ב"מ (פה ב):** מתניתין דמר קמתנינא - תוספתא של אדוני, שסידרה לששה סדרים, אני שונה תמיד, דרבי חייא סדרה לתוספתא, כדאמרינן בעלמא: רבי לא שנאה רבי חייא מנא ליה, ואמרינן: כל מתניתא דלא מיתנייא בי רבי חייא ורבי אושעיא לא תותבו מינה בבי מדרשא.
* **שבת (קכא ב):** וכל מתניתא דלא מתנייא בתוספתא דר' חייא ור' אושעיא - איכא לספוקי במשבשתא, ולא מותבינן מינה

4. תוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים, ב"ק ד ב)

מפי רבי: תני ר' אושעיא י"ג אבות נזיקין הן. מכאן מביאין ראייה דתוספתא דידן היא תוספתא דר' אושעיא¹ דאית בה י"ג אבות ולא יותר. ובתוספות פירשו דברייתא דר' חייא ור' אושעיא כולה חדא

¹ כך כתב גם באור זרוע הל' תפילה סימן קז

היא, כדאמרין בכמה דוכתי כל מתניתא דלא מיתניא בי ר' חייא ובי ר' אושעיא לאו מתניתא היא. אלא כולהו חדא נינהו".

5. ירושלמי הוריות (פ"ג הל' ה)

ר' אבא בר כהנא אזל לחד אתר אשכח ר' לוי יתיב דרש [קהלת ו ב] איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו עושר זה המקרא נכסים אילו הלכות וכבוד זה התוספת ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה אילו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חונה ומשנתו של רבי הושעיה ומשנתו של בר קפרא ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו זה בעל אגדה שאינו לא אוסר ולא מתיר לא מטמא ולא מטהר כי איש נכרי יאכלנו זה בעל התלמוד קם רבי אבא בר כהנא ונשקיה בראשיה אמר זכיתה מימרינה יקים תזכי מימרינה מיתב.

6. שם הגדולים (מערכת ספרים ערך תוספתא)

תוספתא שבידינו היום שהיא נדפסת אצל הר"ף. נ"ל שכוללת ברייתות רבי חייא ורבי אושעיא ותוספתא דר' נחמיה ויש לי ראיות ע"ז ואכמ"ל והיא מלאה טעיות. וראיתי תוספתא כלה קדמוניות כתובה על קלף כל שיתא סדרי מסודרים

7. ספר הכריתות (חלק ה ש"ג)

עג. כל תנא תוספתא היא שנתוספה על המשנה לפיכך אינה כתובה לא בלשון תניא ולא בלשון תנו רבנן: עד. כל תנו רבנן או תניא ממנה אתה למד שהוא בתורת כהנים

8. יד מלאכי (כלל שטו)

ואני בעניי פליאה דעת ממני עומק כוונתו, שהרי רבו כמה תנו רבנן ותניא הזכרים בגמרא ולא יראה ולא ימצא אותו ברייתא בתורת כהנים אפילו ברמז. וכן מצאתי להרמ"ע אחר זמן בתשובותיו ריש סימן כה שכתב על זה בזה הלשון, ראיתי בליקוטים שכל תניא הוא מתורת כהנים, ופשפשתי ומצאתי דלאו כללא הוא, ע"כ.

9. יבין שמועה (על הליכות עולם ש"א פ"א)

שסובר הכריתות כמו שכתבנו לעיל, דהברייתא אע"ג דהרבה פעמים באה לפרש המשנה, אינו מדעת מחבר הברייתא אלא מה שקיצר רבי במשנה מאותם ת"ר סדרים שהיו קודם לו כתב רבי חייא בברייתא, או לפעמים רבי כתב דבר אחד במשנה ולא פירש הטעם ואמר לו לר' חייא ושנה אותו בברייתא, ולפיכך הברייתא נקרא בלשון תנו רבנן, כלומר שאינו אומר מסברתו אלא מה ששנו אותו רבנן קדמאי דקודם רבי היו ת"ר סדרים, וכל תניא ביו"ד יש לו שתי משמעויות מלבד מה שפירושו מלשון משנה, גם כן פירושו מלשון שנית כמו תניין, כלומר דבר זה נשנה פעם שניה שרבי השמיטו מאותם הת"ר סדרים שהיו ובא בעל הברייתא ונראה בעיניו שום דבר ממה שהשמיט רבי ושנאו, וזה מה שכיון ה"ע במה שכתב ברייתות אשר מדברי רבם נשמטו, כלומר מה שנשמט מדברי רבי מאותם הת"ר שקיצר. אבל התוספתא הוא דבר חידוש שנתחדש לבעלי התוספתא בביאור טעמי המשנה מדעתו לכך נקרא בלשון תנא ותני עלה.